

УДК 657.375:334.758

Онищенко В.П.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту
Чернігівського національного технологічного університету

ЕКОНОМІЧНІ ТА ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ КОНСОЛІДОВАНОЇ ЗВІТНОСТІ

ECONOMIC AND LEGAL BACKGROUND OF THE CONSOLIDATED STATEMENTS

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто економічні та правові основи появи та розвитку консолідованої звітності. Розглянута сутність материнського підприємства, дочірнього підприємства, консолідованої фінансової звітності, ситуації обов'язкового та добровільного її складання. Проведено аналіз кількості основних потенційних суб'єктів щодо її складання, зокрема дочірніх підприємств і концернів в Україні. Вивчено економічні основи появи груп (об'єднань) підприємств та форми цих процесів. Досліджені тенденції розвитку ринку злиття та поглинання (M&A) в Україні. Узагальнено економічні передумови консолідованої звітності.

Ключові слова: консолідована звітність, група (об'єднання) підприємств, материнське підприємство, дочірнє підприємство, злиття та поглинання, консолідація.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены экономические и правовые основы появления и развития консолидированной отчетности. Рассмотрена сущность материнского предприятия, дочернего предприятия, консолидированной финансовой отчетности, ситуации обязательного и добровольного ее составления. Проведен анализ количества основных потенциальных субъектов ее составления, в частности дочерних предприятий и концернов в Украине. Изучены экономические основы появления групп (объединений) предприятий и формы данных процессов. Исследованы тенденции развития рынка слияний и поглощений (M&A) в Украине. Обобщены экономические предпосылки консолидированной отчетности.

Ключевые слова: консолидированная отчетность, группа (объединение) предприятий, материнское предприятие, дочернее предприятие, слияние и поглощение, консолидация.

ANNOTATION

The article examines economic and legal background of the emergence and development of the consolidated statements. The author studies the essence of the parent company, subsidiary, consolidated financial statements, situations of obligatory and voluntary its preparation. The paper has results of analysis of the number of the main potential entities for consolidated financial statements' preparation in Ukraine, in particular subsidiaries and corporations. The author studies economic basis of the emergence of groups (associations) of companies. The paper describes tendencies of the development of the market of mergers and acquisitions (M&A) in Ukraine and forms of these processes. Economic preconditions of consolidated statements' emergence are overviewed.

Key words: consolidated statements, group (associations) of companies, parent company, subsidiary, mergers and acquisitions, consolidation.

Постановка проблеми. Обраний напрям євроінтеграції висуває нові вимоги до систем управління підприємствами в Україні. У таких умовах значно підвищується роль звітності як інформаційного забезпечення під час розробки та прийняття управлінських рішень.

Об'єднання підприємств, перерозподіл та консолідація капіталів, створення різних олігополістичних і монополістичних груп є явищем,

що не може оминати розвинену економічну систему будь-якої держави. Такі групи повинні мати якісний механізм розкриття інформації про їх діяльність. В цьому механізмі особлива роль належить фінансовій звітності загалом та консолідованій зокрема.

МСФЗ 10 дає визначення консолідованої фінансової звітності як фінансової звітності групи, у якій активи, зобов'язання, власний капітал, дохід, витрати та потоки грошових коштів материнського підприємства та його дочірніх підприємств подаються як такі, що належать єдиному економічному суб'єкту господарювання [1]. Глибоке розуміння концепції консолідації неможливе без узагальнення економічних та правових передумов її складання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теоретичного, методичного та організаційного забезпечення процесу складання консолідованої звітності було предметом дослідження багатьох вчених, серед яких можна відзначити В.М. Костюченко [2], Я.Д. Крупку [3], В.П. Онищенко [4–5], В.П. Пантелеєва [6], І.В. Семчук [7], М.В. Яцко [8]. Науковці та практики ґрунтовно дослідили теоретичне підґрунтя формування показників консолідованої звітності та їх практичне провадження, облікові процедури консолідації.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Досить мало відображаються питання економічних основ появи та розвитку консолідованої звітності, недостатньо уваги приділяється визначенню економічної сутності поняття «консолідована група» як звітної одиниці, внутрішнім та зовнішнім інформаційним процесам таких груп. Необхідність урахування сучасних тенденцій розвитку економічних систем та посилення вимог користувачів цієї сфери зумовлюють поступове переосмислення значення консолідованої фінансової інформації та її економічного підґрунтя, її використання під час прийняття управлінських рішень.

Мета статті полягає у визначенні економічних та правових причин складання консолідованої звітності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначити економічну основу консолідованої звітності, дати характеристику її об'єкту можна через розгляд сутності взаємовідносин між підприємствами, що приводить до необхідності

складання консолідованої звітності, а також зумовлює інформаційну спрямованість такої звітності та вибір того чи іншого методу консолідації показників індивідуальних звітів.

Правові вимоги щодо необхідності складання консолідованої фінансової звітності в Україні виникли у зв'язку з переходом від планової економіки до ринкової та появою холдингових компаній, концернів, промислово-фінансових груп, акціонерних товариств, що мають значну кількість дочірніх, асоційованих підприємств, інших об'єднань підприємств, як новостворених, так і створених у результаті приватизації та реорганізації державних великих підприємств та їх об'єднань. Вимога щодо обов'язкового складання консолідованої фінансової звітності з'явилась у 1999 р. з прийняттям Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Так, відповідно до цього Закону підприємства, що мають дочірні підприємства, крім фінансових звітів про власні господарські операції, зобов'язані складати та подавати консолідовану фінансову звітність [9]. Про обов'язкове складання консолідованої фінансової звітності згадується також у ст. 9 Закону України «Про холдингові компанії в Україні»: холдингова компанія протягом усього періоду своєї діяльності повинна не рідше одного разу на рік оприлюднювати свою консолідовану фінансову звітність та фінансову звітність своїх корпоративних підприємств [10].

За МСФЗ 10 група підприємств – це материнське підприємство та його дочірні підприємства. За НП(С)БО 2 група складається з материнського (холдингового) підприємства та його дочірніх підприємств [11]. Відносини між ними за обома стандартами визначаються на основі концепції контролю, незалежно від організаційно-правової форми. Водночас Закон України «Про холдингові компанії в Україні» розглядає холдингову компанію лише як акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств.

Холдинговий корпоративний пакет акцій (часток, паїв) – це пакет акцій (часток, паїв) корпоративного підприємства, холдингової компанії, який перевищує 50 відсотків чи становить величину, яка забезпечує правовирішальний вплив на господарську діяльність корпоративного підприємства, холдингової компанії [10].

Контроль (за національними стандартами) – це вирішальний вплив на фінансову, господарську і комерційну політику підприємства або підприємництва з метою одержання вигод від його діяльності [12].

Контроль (за міжнародними стандартами) – повноваження управляти фінансовими та операційними політиками суб'єкта господарювання з метою одержання вигід від його діяльності [13].

На основі визначень холдингового корпоративного пакета акцій в законодавстві та контр-

олю в облікових стандартах можна зробити висновки, що вони не є тотожними та визначення групи за стандартами є більш широким, ніж корпоративні відносини на основі пакета акцій. МСФЗ 10 при цьому більш детально визначає ознаки контролю. Так, інвестор контролює об'єкт інвестування, якщо інвестор має право щодо змінних результатів діяльності об'єкта інвестування або зазнає пов'язаних з ними ризиків та здатний впливати на ці результати через свої власні повноваження щодо об'єкта інвестування.

Отже, контроль за обліковими стандартами не є тотожним праву власності на контрольний пакет акцій (прав голосу). Ситуація потенційного існування контролю може виникнути в різних типах об'єднань підприємств, і за умов дотримання критеріїв існування контролю (розкриті в п. 7 НП(С)БО 2 та п. п. 5–9 МСФЗ 10) підприємство може бути класифікованим як дочірнє незалежно від наявності 50% прав голосу в капіталі іншого підприємства.

Визначити точну кількість суб'єктів, які зобов'язані складати консолідовану фінансову звітність в Україні, досить важко, оскільки немає повної статистичної інформації щодо груп підприємств, в яких існують відносини контролю. Але опосередковано можна визначити потенційну кількість суб'єктів, що можуть потребувати консолідації звітності на основі даних щодо об'єднань підприємств.

Об'єднання підприємств, як і група, є також терміном з багатограним трактуванням, але під час складання статистичної інформації під ним розуміють два та більше підприємств, які поєднують свої матеріальні, нематеріальні, трудові та інші ресурси з метою координації їх діяльності для вирішення спільних завдань. Господарські об'єднання утворюються як асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, інші об'єднання підприємств, передбачені законом (ст. 120 Господарського кодексу України [14]). Розглянемо, які типи об'єднань підприємств найбільш наближені до виникнення відносин контролю.

Асоціація – договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. Асоціація не має права втручатись у господарську діяльність підприємств – учасників асоціації. Останнє положення виключає асоціацію як об'єднання, де можливі відносини контролю, тому далі в нашому дослідженні такі об'єднання не розглядаються.

Корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання ді-

яльності кожного з учасників органам управління корпорації. Останнє положення робить можливим ситуацію контролю одним з учасників корпорації, якому були делеговані управлінські повноваження, інших, особливо при наявності корпоративних прав щодо таких учасників.

Консорціум – тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, у порядку, визначеному його статутом. У разі досягнення мети його створення консорціум припиняє свою діяльність. Таким чином, консорціум допускає можливість існування спільного контролю певного суб'єкта господарювання – учасника консорціума.

Концерном визнається статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій на основі їх фінансової залежності від одного учасника або групи учасників об'єднання з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, у тому числі правом представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Отже, концерн також допускає можливість існування контролю чи спільного контролю одного чи більше суб'єктів господарювання – учасників концерну. Крім того, концерн за своєю суттю може бути різновидом холдингу (термін «концерн» більш популярний в Німеччині).

Отже, потенційно можливі відносини контролю, а отже, й необхідність складати консолідовану фінансову звітність, в таких об'єднаннях, як корпорація, консорціум, концерн, інформація щодо кількості яких подається Держкомстатом [15, с. 83; 16, с. 62; 17, с. 54].

Дані Держкомстату свідчать про те, що в Україні кількість суб'єктів господарювання, які можуть потенційно складати консолідовану фінансову звітність, зростає. Так, у 2013 р., порівняно з 2001 р., кількість об'єднань підприємств, де можливі відносини контролю, зросла на 25%, хоча кількість дочірніх підприємств станом на 2013 р. дещо зменшилась – на 3% (табл. 1). Після 2013 р. відбувається значне скорочення таких об'єднань та дочірніх підприємств у зв'язку з відомими подіями в історії України. Слід зазначити, що саме поняття дочірнього підприємства, яке використовує Держкомстат, суттєво відрізняється від визначень МСФЗ 10 та НП(С)БО 2. Держкомстат керується Державним класифікатором організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004, який визначає дочірнє підприємство як підприємство, єдиним засновником якого є інше підприємство (підприємство, залежне від іншого) [18]. Таке визначення є досить звуженим по відношенню до аналогічного терміна в облікових стандартах, а отже, кількість дочірніх підприємств, які мають потрапляти до консолідованої фінансової звітності, в реальності є більшою за кількість, наведену в таблиці 1.

Економічне підґрунтя появи консолідованої звітності загалом та фінансової зокрема слід шукати в економічних відносинах між суб'єктами, що є учасниками об'єднань підприємств, особливо в умовах, коли створення групи взаємопов'язаних підприємств відбувається шляхом придбання контрольного пакета акцій інших підприємств, взаємного обміну акціями, виділення з одного підприємства інших, в ході чого один чи кілька суб'єктів здобувають контроль чи суттєвий вплив на діяльність інших суб'єктів господарювання. В Україні групи утворювалися також внаслідок процесів роздержавлення та реорганізації державних об'єднань підприємств, що існували за часів планової економіки. Проте всі ці способи створення груп підприємств можна звести до двох основних

Таблиця 1
Кількість дочірніх підприємств та об'єднань підприємств, де потенційно можливі відносини контролю в Україні в 2001–2016 рр. (на основі статистичних збірників [15–17])

Організаційно-правова форма	Роки							
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Дочірнє підприємство	19 140	21 097	22 469	23 598	23 580	23 127	22 523	21 648
Об'єднання підприємств:	1 046	1 094	1 174	1 215	1 272	1 310	1 329	1 308
Корпорація	609	648	717	761	798	824	842	824
Консорціум	57	61	62	66	77	80	84	84
Концерн	380	385	395	388	397	406	403	400
Організаційно-правова форма	Роки							
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*
Дочірнє підприємство	20 973	20 408	19 908	19 182	18 594	18 173	16 981	12 293
Об'єднання підприємств:	1 347	1 348	1 351	1 329	1 304	1 280	1 194	825
Корпорація	862	866	872	862	852	836	777	563
Консорціум	89	92	92	94	93	94	90	67
Концерн	396	390	387	373	359	350	327	195

* на 1 липня 2016 р.

форм: злиття та придбання (у світовій практиці – англ. “Mergers and Acquisitions” (M&A) або «Об’єднання бізнесу» (англ. “Business Combination”) в МСФЗ 3).

Віднесення об’єднання підприємств до злиття чи придбання є досить умовним, і ці два поняття існують як єдиний термін. МСФЗ 3 визначає об’єднання бізнесу як операцію чи іншу подію, в якій покупець отримує контроль за одним або кількома бізнесами. Операції, які іноді називають істинними злиттями або злиттями рівних, також є об’єднанням бізнесу [13].

Придбання та злиття можуть відбуватися у формах горизонтальної інтеграції, вертикальної інтеграції або диверсифікації (діагональної інтеграції).

Під час горизонтальної інтеграції об’єднання виникає між підприємствами однієї галузі, що спеціалізуються на виробництві подібної продукції чи наданні подібних послуг, функціонують на одному етапі виробничого циклу. Горизонтальна інтеграція приводить до концентрації капіталу в галузі та витіснення з ринку конкурентів.

Вертикальна інтеграція виникає між підприємствами, які знаходяться на різних етапах виробничого циклу. Між такими підприємствами наявні постачальницько-збутові зв’язки. Така інтеграція направлена на розширення ринків збуту та контролювання постачальника сировини чи комплектуючих.

Діагональна інтеграція (диверсифікація, конгломеративна інтеграція) виникає під час об’єднання підприємств, не пов’язаних між собою технологічними та коопераційними зв’язками, та таких, що працюють у різних галузях. Вони не пов’язані між собою ні сегментом ринку, ні постачальницько-збутовими зв’язками.

Протягом 2004–2015 рр. в Україні відбувалися процеси злиття та придбання, найбільший пік був у 2007 р., коли обсяг угод досяг 21,5 млрд. доларів США (рис. 1). Як бачимо, сьогодні ринок M&A в Україні практично досяг нижньої точки: після 2013 р. продовжується падіння.

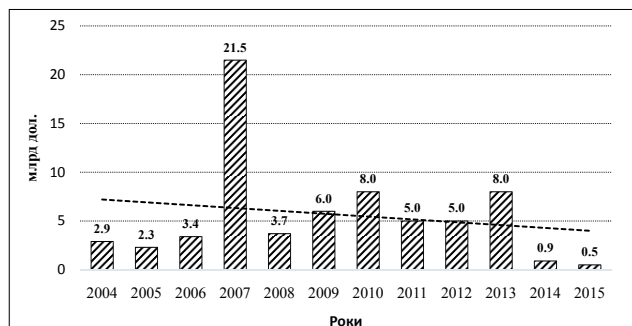

Рис. 1. Тенденції ринку M&A в Україні в 2004–2015 рр. (на основі досліджень [22–25])

Узагальнюючи причини утворення груп підприємств [20, с. 23; 21, с. 98], можна назвати основні з них:

1) економічна концентрація підприємництва;
2) підвищення економії і зниження рівня витрат за рахунок раціоналізації діяльності та організаційної структури, що позитивно впливає на обсяги і структуру фінансових ресурсів підприємств, економія витрат на кваліфіковані кадри, наукові розробки тощо;

3) зростання конкурентоспроможності завдяки посиленню позицій об’єднаних підприємств щодо постачальників, покупців та потенційних інвесторів;

4) зниження ризику господарської діяльності шляхом розподілу його серед учасників інтегрованої компанії і, відповідно, зменшення обсягів капіталу, необхідного для резервування та страхування ризиків;

5) забезпечення ринкових переваг над конкурентами, великі можливості покращення ділового іміджу та репутації об’єднання підприємств, що впливає на збільшення його ринкової вартості, полегшення завдань організації постачання, маркетингу, збуту та управління мережею однорідних або різнорідних підприємств, реєстрація та використання єдиних для всіх підприємств групи торгових марок тощо.

Перераховані вище причини створення груп неодмінно ставлять певні вимоги перед їх системою управління та її підсистемою – бухгалтерським обліком, зокрема, але не тільки:

– формування виробничої структури групи з урахуванням технологічної, виробничої, збутової та регіональної відокремленості структурних підрозділів (це все має знаходити відображення у фінансовій, управлінській звітності, зокрема звітності за сегментами);

– створення системи управління та фінансового контролю дочірніх підприємств, забезпечення нагляду за рухом грошових коштів, формуванням та використанням фінансових ресурсів, створення надійної системи захисту активів (показники звітності групи в такому разі стають засобом контролю);

– стратегічне управління всіма структурними підрозділами групи, формування єдиної фінансової, інвестиційної та науково-технічної політики щодо корпоративних підприємств (у такому разі рішення приймаються саме на основі фінансової та управлінської звітності групи);

– запровадження єдиної системи фінансового та управлінського обліку та моніторингу фінансових результатів, застосування комплексної системи контролю витрат виробництва на основі внутрішніх стандартів (усе це є неможливим без єдиної звітності групи, складеної на основі однакових підходів в межах групи);

– розроблення програмного забезпечення, що дає змогу перш за все здійснювати оперативний автоматизований облік і планування фінансової та економічної діяльності як окремих підрозділів, так і групи загалом (продуктом такої системи і стає сформована звітність групи).

Усі вищезазначені завдання вимагають втілення через застосування специфічних підходів та

методів складання групової звітності, які також мають своє економічне підґрунтя, як і звітність групи загалом. Так, в багатьох випадках між об'єднаними підприємствами формується система преференційних відносин, наприклад, встановлення трансфертних цін, що відрізняються від ринкових, взаємне субсидування, кредитування на умовах, що є більш вигідними, ніж загальні. До того ж індивідуальна фінансова звітність учасників групи не тільки відображає результати господарських операцій між зовнішніми по відношенню до групи підприємствами, але й містить результати внутрішньогрупових операцій. Як наслідок, дані про активи, капітал, зобов'язання та фінансові результати у звітності окремих підприємств не дають змогу користувачу без інформації про взаємовідносини пов'язаних підприємств об'єктивно оцінити фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів групи. Таким чином, індивідуальна звітність окремих підприємств, як і проста загальна сума результатів фінансових звітів всіх підприємств групи, не забезпечує користувачів релевантною інформацією, що необхідна для прийняття управлінських рішень. Через це виникає потреба у проведенні процедур виключення результатів внутрішньогрупових операцій, що є елементом процесу консолідації звітності. Консолідована звітність, таким чином, стає системою, яка дає змогу оцінити загальне фінансове становище та фінансовий результат групи, отримати загальну інформацію про дохідність та рух грошових коштів групи.

Висновки. Виникнення консолідованої звітності пов'язане з притаманними ринковій економіці інтеграційними процесами, суть яких зводиться до об'єднання економічних суб'єктів, поглиблення їх взаємодії, утворення груп підприємств з тісними організаційно-правовими, виробничо-технічними, комерційними та фінансовими зв'язками. У звітності окремих підприємств, які входять до складу таких груп, не відображено інформацію про фінансовий стан та результати групи загалом, що перешкоджає прийняттю управлінських рішень керівництвом материнського підприємства та іншими зацікавленими користувачами звітності. Така ситуація приводить до виникнення потреби у консолідованій звітності, що відображає фінансовий стан, результати діяльності і рух грошових коштів групи як єдиної економічної одиниці та є необхідним інформаційним ресурсом у системі управління групою підприємств. Підвищення достовірності та оперативності складання консолідованої звітності зменшує ризики її користувачів, а отже, сприяє підвищенню ефективності підприємницької діяльності і зростанню економіки України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Міжнародний стандарт фінансової звітності 10 «Консолідована фінансова звітність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_065.
2. Костюченко В.М. Консолідована фінансова звітність: міжнародний досвід та практика України : [навчально-практичний посібник] / В.М. Костюченко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 528 с.
3. Крупка Я.Д. Консолідована звітність у постіндустріальній економіці / Я.Д. Крупка // Економічний аналіз. – 2015. – Т. 22. – № 1. – С. 174–180.
4. Онищенко В.П. Порівняльний аналіз концепцій консолідації фінансової звітності / В.П. Онищенко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 8 (62). – С. 189–195.
5. Онищенко В.П. Методика та організація консолідованої фінансової звітності : [монографія] / В. П. Онищенко. – Чернігів : Чернігівські обереги, 2009. – 168 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/9670>.
6. Пантелеев В.П. Консолідація фінансової звітності групи підприємств: від теорії до практики / В.П. Пантелеев, К.В. Безверхий // Репозитарій КНТЕУ. – 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kntud.com.ua/publications/pdf/Ukrainian_editions/Bezverhiy2015052218.pdf.
7. Семчук І.В. Консолідована фінансова звітність групи підприємств: організаційно-методичні засади формування і контролю : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / І.В. Семчук. – Житомир, 2010. – 23 с.
8. Яцко М.В. Консолідована фінансова звітність в умовах зростання конкретної боротьби / М.В. Яцко, Г.В. Яцко // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2014. – № 43. – С. 190–192.
9. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
10. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15 березня 2006 р. № 3528-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3528-15>.
11. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Консолідована фінансова звітність» від 27 червня 2013 р. № 628 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13>.
12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» від 7 липня 1999 р. № 163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99/print1474962911165376>.
13. Міжнародний стандарт фінансової звітності 3 «Об'єднання бізнесу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_006/print1445767230914939.
14. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1445767230914939>.
15. Статистичний щорічник України за 2005. – К. : Консультант. – 576 с.
16. Україна у цифрах 2010: Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 252 с.
17. Україна у цифрах 2014: Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України. – 239 с.
18. Державний класифікатор організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN10242.html.
19. Уманців Г.В. Холдингові компанії та промислово-фінансові групи у сучасній економіці / Г.В. Уманців. – К. : Альтерпрес, 2002. – 430 с.
20. Уманців Ю.М. Холдингові механізми інтеграції підприємств /

- Ю.М. Уманців // Ринок цінних паперів в Україні. – 2011. – № 3–4. – С. 23–33.
21. Науменкова С.В. Особливості управління фінансами в холдингових компаніях / С.В. Науменкова // Фінанси України. – 2008. – № 1. – С. 93–107.
22. Рынок M&A в Украине: современные тенденции и перспективы развития на 2012 г. // Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/press/2011/11/16/305702>.
23. Тарасова О.В. Проблеми та перспективи ринку злиття та поглинання в Україні/ О.В. Тарасова // Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – 2010. – № 691. – С. 223–230.
24. Украинский рынок M&A достиг дна. Dragon Capital [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dragon-capital.com/ru/about/me-dia/dragon_v_presse/ukrainskiy_rynok_ma_dostig_dna.html.
25. Шабліна Я.В. Злиття і поглинання в Україні / Я.В. Шабліна, Ю.В. Гончаров // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 1 (127). – С. 120–128.